

דתישכונ

בס"ד

פרשת וישלח, תשע"ח, מספר 1247

דרכה של רחל אמנו

נתן קלר

מחלוקת רביעית עולה מן המדרש המפורסם (בבא בתרא קכג ע"א, הובא ברש"י לבר' כט:כה), המספר, שכאשר החליף לבן את רחל בלאה בעת חתונתם של יעקב ורחל, מסרה רחל ללאה את הסימנים שהיו בינה לבין יעקב, כדי שהתרמית לא תתגלה ולאה לא תבוש. חז"ל מעלים על נס את הקרבתה של רחל למען אחותה. אולם, האם סבר גם יעקב שכך ראוי היה לנהוג? סביר להניח שלא! מהעובדה שהוא תיאם מראש סימנים עם רחל נראה, שהוא לא התכוון לאפשר לרמות אותו. תגובתו כלפי לאה ורחל לאחר מעשה אינה מוזכרת במפורש, אולם פסוקים בודדים לאחר מכן נאמר: "וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לְאָה" (בר' כט:לא), וחז"ל (בראשית רבה ע"א ב) כותבים שיעקב שנה את לאה בעקבות מעורבותה בתרמית. אם כן נראה, שיעקב סבר שלא ראוי היה לאפשר ללבן לרמותו, אפילו כדי להציל את לאה מן הבושה.

האם מדובר במחלוקת נפרדות זו מזו, או אולי הן נובעות מהבדל עקרוני משותף? להבנתנו, היסוד לכל האירועים שמנינו אחד הוא – מחלוקת מהותית בין יעקב לרחל באשר לדרך הנכונה להתבונן במציאות. יעקב ניסה לראות את ה"תמונה הכוללת", ומתוך כך, לעיתים הוא לא חשב שיש לטפל בבעיות באופן מיידי. אף בעיות מצוקה מסוימות, הוא כלל לא התייחס אל המציאות כשלילית, מתוך ראיית מקומה בתוך מכלול רחב יותר. לעומת זאת, רחל לא הייתה מוכנה לסבול את הרע, ודרשה להיאבק בו באופן מיידי ולסלקו ככל הניתן, אפילו במחיר סיבוכים שיבואו אחר כך.

הבדל זה בין הגישות חורז פרשיות רבות בחייהם של יעקב ורחל. כאשר לבן החליף את רחל בלאה, ורחל ראתה שלאה עלולה להתבזות אם תתגלה התרמית, היא בחרה להציל את לאה כאן ועכשיו, גם במחיר כבד מנשוא של אובדן יעקב עבורה לעד; כאשר עצר ה' בעד רחמה, היא לא הייתה מוכנה לקבל את הסברו של יעקב, שכך גזר ה', ודרשה פתרון מיידי למצב; כאשר עמדה רחל לעזוב את לבן, היא גנבה את התרפים כדי

אהבתו של יעקב אבינו לרחל אמנו היא אולי סיפור האהבה המפורסם ביותר במקרא. היא מודגשת בפסוקים רבים. למשל: "וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל ... וַיְהִי בְעֵינָיו פְּיָמִים אֶחָדִים בְּאַהֲבַתוֹ אֹתָהּ" (בר' כט:ט-כ). גם שנים לאחר מותה של רחל, התייחס אליה יעקב כאל אשתו האמיתית היחידה, כמשתמע מדבריו אל בניו, כפי שהם מצוטטים ע"י יהודה: "אֲתֶם יְדַעְתֶּם כִּי שָׁנִים יִלְדָה לִּי אֲשֶׁתִּי" (בר' מד:כז).

לצד האהבה הבלתי מסויגת בין יעקב ורחל, התורה שבכתב והמדרש מתארים מספר מקרים שבהם נחלקו יעקב ורחל, או נהגו בצורה שונה מאוד זה מזה. מחלוקת אחת ביניהם מוזכרת בפרשה הקודמת:

וַתֵּרָא רַחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶא רַחֵל בְּאַחֲתָהּ וַתֹּאמֶר אֵל יַעֲקֹב הֲבֵה לִּי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי. וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הַתַּחַת אֲ-לֵהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מְנַע מִמֶּנּוּ פְרִי בֶטֶן" (בר' ל:א-ב).

מחלוקת נוספת אינה מוזכרת במפורש, אבל משתמעת בבירור מהפסוקים בפרשת גניבת התרפים. בעוד שרחל גנבה את התרפים, גינה יעקב את הגנב: "עַם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֲ-לֵהֶיךָ לֹא יִחְיֶה" (בר' לא:לב).

התורה מציינת, אמנם, שיעקב לא ידע שרחל היא זו שגנבה את התרפים, אך הוא גינה את המעשה באופן חד משמעי, ולא התייחס לאפשרות, שמאחורי הגניבה עמדה מטרה חיובית.

הבדל שלישי ביניהם מופיע בקריאת שמו של בנימין. רחל, ברגעיה האחרונים, קראה לרך הנולד "בֶּן אוֹנִי" (לפי רש"י: בן צערי), ויעקב שינה את שמו ל"בנימין". כמובן שאין כאן מחלוקת, אולם התייחסות שונה למציאות – שהייתה טראגית גם עבור יעקב – יש ויש.

* פרופ' נתן קלר, המחלקה למתמטיקה, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ לפי פירושי ראב"ע, רשב"ם, ספורנו ועוד, כוונת יעקב היא שגונב התרפים חייב מיתה. לפי המדרש המובא ברש"י, דברי יעקב פעלו כקללה שכתוצאה ממנה נפטרה רחל בדרך.

ביקשה את עזרתו של יעקב, אך נענתה בסירוב למרות פנייתה הנואשת. לאחר מכן, היא הכניסה את צרתה לביתה, ובכך ויתרה במידת מה על קרבתו של יעקב, כדי לזכות בילדים: "וְתֹאמַר הַנְּה אֲמַתִּי בְלֶהָ בָּא אֵלַיהָ וְתֵלֵד עַל בְּרַפִּי וְאֶבְנָה גַם אֲנֹכִי מִמֶּנָּה" (בר' ל:ג).

לאחר שגם הצעד הזה לא צלח, היו הדודאים ניסיון נוסף לפתור את בעיית עקרותה כאן ועכשיו, אפילו במחיר של ויתור זמני על קרבתו של יעקב.³ רחל לא ידעה כמובן שכתוצאה מכך היא לא תזכה להיקבר לצד יעקב. אולם אפשר שהייתה פועלת באותה צורה גם אילו ידעה זאת, כפי שהסכימה לוותר על כל עתידה עם יעקב, כדי שלא לבייש את לאה בעת חתונתה.

המדרש (איכה רבה, פתיחתא כד) מספר כיצד כל אבות העולם מתפללים לה' שיחוס על בניו שגלו, ואיך תפילותיהם נדחות, עד שמגיעה רחל ומבקשת, שכשם שהיא התגברה על עצמה וויתרה ללאה, כך יוותר ה' לעם ישראל על חטא העבודה הזרה, ויגאל אותם. תפילתה של רחל היא זו שמתקבלת. מדוע נענית רחל ואילו תפילות שאר האבות נדחות? האם הקרבתו של אברהם אבינו בעקדה, אותה הוא מזכיר בתפילתו, נופלת מהקרבתה של רחל במסירת הסימנים?

לדברינו נוכל לומר, שתפילתם של שאר האבות אינה מתקבלת, מפני שהם רואים את הגלות כחלק ממכלול, ואף שהם מצרים עליה, הם מקבלים את הגורמים שאינם מאפשרים לסיים אותה מייד. לעומת זאת, רחל דורשת פתרון מייד לצרה, ומבקשת שכשם שהיא הייתה מוכנה לוותר על כל עתידה כדי שלא תתבייש אחותה שעה אחת, כך יגאל ה' את בניה מייד. ומכיוון שרחל הייתה מוכנה לשלם מחיר אישי כה גדול על הליכתה בדרך זו, תפילתה מתקבלת.

זוהי אם כן דרכה של רחל אמנו – להתבונן על המציאות העכשווית, ולא להניח לרע להתקיים אפילו באופן זמני, אלא לנסות להתמודד איתו, אפילו אם היא תיאלץ לשלם על כך בעתיד. ואף שאנו רגילים יותר לדרוך של יעקב, המדרש מלמד אותנו שיש עיתים שבהן רק דרכה של רחל יכולה להצליח.

שלא להשאיר את אביה בטומאת העבודה הזרה, כשלא תהיה לה עוד הזדמנות להשפיע עליו. וברגיעה האחרונים, לא היה שם לך הנולד לה, שתיאר טוב יותר את הטרגדיה שהיא חוותה מאשר "בן אוני".

לעומת רחל, יעקב לא סבר שראוי לוותר על כל הקשר העתידי שלו עם רחל כדי להציל את לאה באופן זמני. הוא לא ראה דרך לפתור באופן מייד את בעיית עקרותה של אשתו האהובה, אבל לא חשב שאפשר לדרוש במפגיע פתרון מה', בלשון "הֲבֵה לִי בָנִים". הוא סבר שאסור היה לגנוב את התרפים של לבן, במיוחד שמבחינה רציונלית, הסיכוי, שכתוצאה מכך יפסיק לבן לעבוד עבודה זרה, אינו גדול. וכאשר נפטרה רחל בלידתה, יעקב ראה את האור בתוך החושך הגדול, ושינה את שם בנו לבנימין.

באמצעות הבנה זו נוכל להסביר סתירה לכאורה בין מדרשים מפורסמים העוסקים בשאלה: מדוע נקברה רחל על אם הדרך בדרך אפרת, ולא במערת המכפלה עם שאר האבות והאימהות. מחד, יש שדרשו זאת לגנותה של רחל, כעונש על כך שהייתה מוכנה לוותר על קרבתו של יעקב בעד הדודאים של ראובן: "ולפי שזלזלה במשכב הצדיק, לא זכתה להיקבר עמו" (רש"י לבר' ל:טו, ע"פ בראשית רבה עב ג). מאידך, יש שכתבו שקבורתה של רחל בדרך נחוצה, כדי שתוכל להתפלל על בניה כאשר יעברו על יד מקום קבורתה בדרכם לגלות:

אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם, שתהא עזרה לבניה, כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר "קול ברמה נשמע וגו'", והקב"ה משיבה "יש שכר לפעלתך נאם ה' וגו' ושבנו בנים לגבולם" (רש"י לבר' מח:ז, ע"פ בראשית רבה פב י).

מדוע אם כן נקברה רחל על אם הדרך? האם זהו תפקיד מיוחד שהטיל עליה ה' או שמא זהו עונש על זלזולה ביעקב?²

לפי דברינו נוכל לומר, שהסיבה למעשיה של רחל בפרשת הדודאים היא הסיבה לכך שדווקא תפילתה שלה תגן על בניה בעת הגלות.

לשם מה רצתה רחל את הדודאים? באותם ימים (ויש שחושבים כך עד היום), נחשבו הדודאים סגולה להיריון. רחל לא הייתה מוכנה להשלים עם עקרותה, וניסתה למצוא פתרון לבעיה בכל מחיר. בתחילה היא

³ ההסבר, שלפיו הייתה רחל מעוניינת בדודאים כסגולה להיריון, עולה מדברי מפרשים רבים, בהם ראב"ע, ספורנו ואור החיים (בשם ספר הזהר).

² שאלה זו נשאלה על ידי מפרשים רבים, למשל המהר"ל מפראג (גור אריה בר' מח:י).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף